

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ

“ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԵԱՄԲ 562 ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ”

ՆԵՐԱԶՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԱԶԵԱՑ ԱՃԱՌՈՒՄՆ — Երևան — 1955, էջ 655

Աճառեան չի յիշատակեր հետեւել լեզուները. — 1) Մոհենճո-Տարոյի լեզուն, 2) Էթոսկ-Պուռնուլի և 3) Պիպլոսի փարկո-բողմերու լեզուները, 4) Կուսմեհեհներ:

● Մոհենճո-Տարոյի լեզուն. — Մոհենճո-Տարոյի, Ինդոսի աւազանին և Հարափայի մէջ կատարուած կարեւոր յայտնագործումները երեւան բերին նախահնդկական մշակութիւնը, որ ծաղկած է Ն. Բ. 4րդ դարու կիսուն: Գիւտերը մեզի կը փայտեն նաեւ որ, այդ շրջանէն սկսեալ, սերտ յարաբերութիւններ գոյութիւն ունեցած են Հնդկ-կաստանի հիւսիս-արեւմտեան մասի և Միջագետքի միջև: Մասնաւորաբար արտա-

հոգուած են 700է աւելի կնիքներ՝ այլուր անծանօթ գաղափարանիշերու գրութեամբ մը, ալէն ձախ գրուած, երբեմն ալ հակառակ ուղղութեամբ: Տակաւին չէ լուծուած այս գրութիւնը. որոշ նշաններ կը յիշեցնեն կամ նախա-էլամական կամ ձէմտէտ-Նասրի սուհրական պատկերանշանները, կամ կիպրական կամ կրետական նշաններ. բայց այս բաղդատութիւններու զանազանութիւնն իսկ մեզ կը ձգէ անկայուն գետնի մը վրայ, այս լեզուի ծագման մասին որոշ եզրակացութեան մը յանգեղէ: Տես J. Marshall, Mohendjo-Daro and the Indus Civilization, 3 հատոր, London, 1931; P. Meriggi, Zur Indus-Schrift (Z. D. M. G., XII, 1933, էջ 198-241); G. R. Hunter, The script of Harappa and Mohendjo-Daro and its connection with other scripts, London, 1934.

2) Էթոսկ-Պուռնուլի փարկոբողի լեզուն. — Զէնճիրլիի մօտ՝ (Ամանուսի վրայ, Սուրիոյ և Կիլիկիոյ սահմաններուն) Էթոսէք-Պուռնուլի մէջ գտնուած քարկոթող մը, որ կը թուի ըլլալ Ն. Բ. 9րդ դարէն, կը կրէ, կրօնական քնոյթ ունեցող տեսարանի մը ներքեւ, բաւական երկար քաղցր մը՝ հնատիպ արամբէն տառերով, որուն մի

այդ տեսակէտին, կ'ընդունի նաեւ թէ Սելսուս կը ժխտէ զայն տրամաբանելու փորձով⁽⁶³⁾, թէ և չի բացատրեր թէ ի՞նչպէս Սելսուս կրնայ ժխտել, այն ալ ստորաւ-բանելու փորձով: Բայց իր այլ տեղ ըրած հաստատումը թէ քրիստոնեաները «բոլոր» եղբւր կ'առնեն ոչ իբրեւ հաստատում մը որ կը պարունակէ նաեւ «Անըմբռնելի» բաները (τῶν ἀδύνατον ὄντων)⁽⁶⁴⁾, կրնայ յառաջադրած ըլլալ որ նշանակութեամբ թէ Սելսուս կրնար ժխտել հաստատումը սա պատճառով թէ անիկա հակասական է քրիստոնեաներու այն հաւատքին՝ ըստ որում Աստուած կարողութիւն չունի «Անըմբռնելի» բաներուն վրայ: «Անըմբռնելի բաներ» ըսելով, անիկա կ'անկարելի է այն բաներուն որոնք կը բռնաբարեն արամբանութեան կանոնները, ինչպէս հակասութիւնը, կամ մաթեմատիքական և երկրաչափական կանոնները:

Մեր իմաստասէրը պիտի նշէ որ այս

առարկութիւնը ճշգրիտ կերպով մէջբերուած է կեղծ-Դիոնիսիոսէն՝ երեւակայական ելլիմաս կախարհի մը անուան տակ (cf. Acts, 13; 8), որ կը գտնէ հակասութիւն մը քրիստոնէական հաւատքին թէ օԱստուած ամենակարող է» և Պօղոսի հաստատումին միջև թէ օԱստուած չի կրնար ուրանալ ինքզինք» (Թ. Տիմ., Թ. 13)⁽⁶⁵⁾.

Թրգմ. Վ. Ա. Գ. H. A. WOLFSON
Էւ Ա. Ս. Պ. Harvard University

(Մնացեալը յաջորդիւ՝ 4)

(63) Contra Celsum III, 70. Պատահականորէն, Սելսուսի հաստատումը յարառութիւն մը կը թուի Եօթնասնից քաղցրի, Եթի Աստուծոյ ուղղած «Գիտած զի Բարդ էս յամենայնի և ակարանայ ինչ ոչ Թեզն (Եթ. Թ. 1) πάντα δύνασαι ποιεῖν»:

(64) Ibid., V, 23.

(65) De divinis nominibus VIII, 6.

քանի տողերը միայն ընթեռնելի են, թէև հոն կը գտնենք կարգ մը արամեոէն քառեր (գաղափարաշնչաներ), բայց լեզուն սեմական է: Դժուար է լուծել այս արձանագրութիւնը, որ ձայնաւորուած է: Տես M. Lidzbarski, *Ephem. f. semit. Epigraphik*, III, 1915, էջ 192-206; J. Friedrich, *Hebräisch*, էջ 54 & Kleinas. Sprachdenkm., էջ 38-39.

3) Պիպլոսի Բարկոթոյի լեզուն. — Պիպլոսի պեղումները երեան բերին շատ մը քարկոթողներ, որոնք կը թուին ըլլալ Ն. Բ. Բ. հազարամեակի սկզբէն և կը ծանօթացնեն մեզի կէս մեհնագրական կէս այբուբենական նոր գրութեան մը: Այս մեհնագիրներէն ոմանք կը յիշեցնեն եգիպտականները, ուրիշներ կը նմանին կրեական գրութեան նշաններուն: Տես M. Dunand, *Syria*, XI, 1930, էջ 1; նոյնն՝ *Fouilles de Byblos I*, Paris, 1939 & *Byblia Grammata*, Beyrouth, 1945; *Essai de déchiffrement par B. Hrozný*, C. R. Acad. Inscrp., 1945, էջ 382-385.

4) Կուանչեբեհ. — Կուանչեբեհ Գանձիւնի կզգիներու միակ քնակիչներն են, որոնց լեզուն անհետացաւ եւրոպացիներու գաղութան առաջ, մ.թ. դարուն կամ աւելի ուշ, տեղի տալով սպաներէնին: Իբրև ուսումնասիրութեան առարկա, կուանչեբեհէն կը մնան քանի մը արձանագրութիւններ՝ լիպիական տառերով, և ուրիշներ՝ տակաւին չկարդացուած, ինչպէս նաև քառարանային տոներ՝ փոխանցուած սիզի սպանական հեղինակներու կողմէ, մ.թ. դարէն սկսեալ: Կուանչեբեհը կը թուի ըլլալ լիպիոյ-պերպերական լեզու մը, նկատի առնելով իր քերականութիւնն ու էական բառացական: Հաւանական է որ հին բարբառ մը կը ներկայացնէ, տարբեր՝ Արեւմտեան Աֆրիկէի բարբառներէն: Տես John Ahern, *A study of the ancient speech of the Canary Islands*, Harvard African Studies I, Cambridge (Միացեալ Նահանգներ), 1917; Leonardo Torriani, *Die Kanarischen Inseln und ihre Urbewohner*, Leipzig, 1940, էջ 247-310; A. Meillet & M. Cohen, *L. M.*, էջ 164-219.

Լեզուներու վիճակագրութիւնը եւ դասակարգումը. — Լեզուն կը ներկայացնէ

բարդ և յարափոփոխ դրութիւն մը: Դժուար է որոշել թէ ո՞ր կը սկսի լեզուն և ո՞ր կը վերջանայ, ո՞ր կը գտնուի հին լեզուի և նոր լեզուի սահմանագիծը, ի՞նչ է լեզուներու, բարբառներու և ենթաբարբառներու սահմանագիծը: Լեզու ըսելով կը հասկնանք ընդհանրապէս այն սահմանը՝ ուր երկու հոգի ա՛յնքան տարբեր կը խօսին իրարմէ որ զիրար չեն հասկնար: Բայց զիրար բոլորովին հասկնալէն մինչև բոլորովին չհասկնալը կան բազմաթիւ վիճակներ, որոնց իւրաքանչիւրին չափազանցական ճշգրիտ գրութիւնը որոշելը դժուար է: Արդ, լեզու և բարբառ, մանաւանդ բարբառ և ենթաբարբառ յարաբերական քառեր են և ստեղծուած են միայն ժամանակաւոր յարմարութեան համար: Կարելի է անոնց թիւը անհունապէս մեծցնել կամ, ընդհակառակը, փոքրացնել, նկատի առած թէ ի՞նչ չափովն է կը գործածենք: Ապա, Անճառեան կը քննադատէ լեզուներու դասակարգման մարդաբանական, կենսաբանական, աշխարհագրական տեսակէտները և լուսագոյնը կը գտնէ աւանդական ծննդաբանական դասակարգման տեսակէտը: Բայց արդի պատճենաւոր կառուցանողական լեզուաբանութիւնը շեշտը կը դնէ առաւելաբար լեզուներու կառուցանողական դասակարգման վրայ: Այս դասակարգումը կը պայմանաւորուի լեզուի իւրայատուկ ըմբռնումէ մը, որով իւրաքանչիւր լեզու իւրայատուկ կառուցումով մը ունի, իւրայատուկ դրութիւն մը: Լեզուի այս դրութեան հետ մերձեցումով, լեզուները կը դասակարգուին իրենց կառուցումով, անկախ իրենց ծննդաբանական խնամութիւններէն:

Լեզուաբանութեան բնութեամբ. — Լեզուաբանութեան բնորոշելու համար անհրաժեշտ է լեզուներու միջև քերականական յորինուածքի նմանութիւններ երեւան բերել, ինչպէս՝ հոլովական և քայական վերջաւորութիւնները, խոնարման ձևը և այնպիսի տարրեր՝ որոնք չափազանց հազուադէպ են կրեան լեզուէ լեզու փոխանցուի: Անհերև են մանաւանդ զանազան անկանոնութիւնները և քերականական փոքրիկ մանրամասնութիւնները, որոնք վճռական դեր ունին լեզուներու ցեղակցու-

թիւնը յայտնաբերելու համար և որոնք պատահականութեան արդիւնք չեն կրնար ըլլալ, ինչպէս հայերէնի մէջ կատարելապէս կրկնուած առաջի ձեւը, կատարելապէս Գ. դէմքի վրայ աւելցուած է մասնիկը՝ ետես, եհմաք և այլն։ Արդարեւ, հայերէնը քերականական օկնբախ նմանութիւններ ունի հնդկարական լեզուներու հետ և Անառեան իրաւացիօրէն կը պաշտպանէ հայերէնի հնդկարական հանգամանքը և կը քննադատէ անոնք՝ որոնք հայերէնը կովկասեան լեզու կը նկատեն, ցիղակից վրացերէնին։ Անառեան, յիշով քերականական ամուր տուեալներու, կը մերժէ այդպիսի մակերեսային զատարարութիւնը։

Նախալեզուներու վերականգնումը. — Ներկայիս, իւրաքանչիւր լեզուաընտանիքէ կենդանի են ենթաբարբառներ, բարբառներ և նոր լեզուներ. մեռած, սակայն վերքերու մէջ կենդանի են զանազան մայր լեզուներ. իսկ նախամայր լեզուն գրկուած է գործածութենէ և լեզուաբանութեան նպատակներէն մէկն է այդ նախամայր լեզուն կամ նախալեզուն վերականգնել։ Լեզուաբանութիւնը այս նպատակին հասնելու համար կը գործադրէ ճամնամասկան միջոցը։ Եթէ բառ մը նոյն կամ նման ձեւերով կը գտնուի լեզուաընտանիքի մը պատկանող զանազան լեզուներու մէջ միանգամայն, կ'ինթալլուի որ այդ բառը գոյութիւն ունէր նաև նոյն լեզուաընտանիքի նախամայր լեզուի մէջ։ Այսպէս, մայր բառը կը գտնուի սանսկրիտերէնի մէջ՝ matar, յունարէնի մէջ՝ μάτηρ, լատիներէնի մէջ՝ mater, հին սլաւոներէնի մէջ՝ mati, հին բարձր գերմաներէնի մէջ՝ muoter, հայերէնի մէջ՝ մայր ձևով։ Այս բոլորը իբրևու հետ նոյն կամ նման են, ուստի կը հետեւի որ հնդկարական նախալեզուի մէջ ալ կար նման ձևով և մայրս նշանակութեամբ բառ մը։ Բայց չի բաւեր հասկնալ թէ այսինչ նախալեզուի մէջ այսինչ նշանակութեամբ բառ մը գոյութիւն ունէր. պէտք է որոշել նաև թէ այդ բառը այդ նախալեզուի մէջ ի՞նչ ձև ունէր. ուրիշ խօսքով, պէտք է վերականգնել նախալեզուի բառաձևը և այդ, կարելիութեան սահմանին մէջ, ճիշդ ձևով։ Աօրկա իրագործելու համար, պէտք է գտնել նախ ձայնական հա-

մալաստախանգուութիւնները իւրաքանչիւր լեզուաընտանիքի պատկանող զանազան լեզուներուն միջև, ապա, ձայնաբանութեան տուեալներու հիման վրայ, եզրակացնել անոնցմէ թէ ի՞նչ պէտք է ըլլար ուրիշն նոյն ձայնի արտադրիչը կամ սկզբնական ձևը՝ համապատասխան նախամայր լեզուի մէջ։ Իւրաքանչիւր բառի բոլոր ձայներու նախնական արտադրիչներու գումարը կ'ըլլայ վերականգնելու նախալեզուեան ձևը։ Այսպէս, սանսկրիտերէն matar = յունարէն μάτηρ = լատիներէն mater = հին սլաւոներէն mati = հին բարձր գերմաներէն muoter = հայերէն մայր. այս բազմատուութիւնէն կրնանք հետեցնել որ հնդկարական նախամայր լեզուին մէջ գմայր բառի նախաձայնն էր մ։ Զանազան լեզուներու ձայնական համապատասխանատուութիւնները կազմելու ժամանակ, կարեւոր է ճշգրիտ նաև համաբանութեամբ յառաջացած ձևերը և ըստ այնի կատարել նախաձևներու վերականգնումը։ Այս առնչութեամբ, հնդկարական լեզուներու բազմատական քերականութիւնը կազմուած է լատագոյն ձևով և անոր սկզբունքներն են որոնք իբրև օրինակ կը ծառայեն ուրիշ լեզուաընտանիքներու բազմատական քերականութիւններու համար։ Նախալեզուները շատ հին լեզուներ են, բայց ոչ նախնական, որոնք մայր լեզուներու հետ ունին ճիշդ այն համեմատութիւնը, ինչ որ գրաբարը ունի աշխարհաբարի՝ կամ լատիներէնը՝ ֆրանսերէնի հետ։

Բնիհանուր Նախալեզու. — Լեզուաբաններէն ոմանք ջանացած են լեզուաընտանիքներու թիւը աւելի նուազեցնել, այսինքն այս կամ այն լեզուաընտանիքը միացնելով ուրիշի մը հետ. զանոնք յառաջացած նկատել մէկ հասարակաց նախալեզուէ մը։ Փորձեր եղած են հնդկարական ընտանիքը միացնելու սեմականի, էսկիմոներու լեզուի, քորէյերէնի և ուկրո-ֆիննական ճիւղի հետ. սեմականը՝ քամեանի հետ. հասարակաց հնդկարական, սեմական և քամեան ընտանիք մը կազմել, միացնել կովկասեան բոլոր լեզուները, էգրիւսներէնը, պապիրներէնը, սումերներէնը, հիթիթներէնը, եգիպտերէնը և այլն։ Սակայն այս բոլոր ձեռնարկները վերջնական չեն։

ՔԵՆՅԸՐՊԸՐԻԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԵՒ ՀԱՄԱՅՆ ԱՆԿԼԻՈՅ ԵԿԵՆՅԵՈՑ ԳԵՏ

ԴՈԿՏ. ԱՐԹՐԸՐ ԲԵՄՋԻԻ

ԳԱՀԱՅԱԼՈՒԹԻՒՆԸ ՔԵՆՅԸՐՊԸՐԻԻ ՄԵՋ

Երեքշաբթի, 27 Յունիս 1961 թ. Կ. Վ. ժամը 2.30ին, Քենթըրպրիի Աթոռանիստ Մայր Տաճարին մէջ տեղի ունեցաւ Հաւայի Անգլիոյ Եկեղեցւոյ պետ և Քենթըրպրիի Արքեպիսկոպոս Դոկտոր ԱՐԹՐԸՐ ԲԵՄՋԻԻ ԲԵՄՋԻԻ զահակաւորութեան հանգիստաւոր արարողութիւնը, ի ներկայութեան քրիստոնեայ բարձրատիճան հոգեւորականներու (բացի Հռովմէական Կաթոլիկ Եկեղեցիէն), պետական բարձր անձնաւորութեանց և բազմահազար հաւատացեալներու:

Անկլիքան Եկեղեցւոյ ներքին թիմակալ եպիսկոպոսներէն զատ, թիւով աւելի քան յիսուն, փութացած էին նաև Երուսաղէմի Արքեպիսկոպոսը, Նիւ Եորքի, Պոնտիֆի, Յերոսոնի և Սուտանի եպիսկոպոսները: Կ. Պոլսոյ Տիեզերական Պատրիարքութիւնը կը ներկայացնէր Թիւատրիի մետրապոլիտը, Աղեքսանդրոյ Յոյն Պատրիարքութիւնը՝ Կարկիդոնի եպիսկոպոսը, Ռուսանիոյ Եկեղեցին՝ Մոլտոմիոյ Արքեպիսկոպոսը, Մոսկուայի պատրիարքութիւնը՝ Պոզդուկի Արքեպիսկոպոսը, Յունաստանի Ուղղափառ Եկեղեցին՝ Հոռոսի եպիսկոպոսը, նաև Անտիոքի Պատրիարքութիւնն ու Պուլկարիոյ Եկեղեցին ունէին իրենց պաշտօնական ներկայացուցիչները: Յանուն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա. ի, Հայոց Առաքելական Եկեղեցին կը ներկայացնէր Անգլիոյ

Հայրապետական Պատուիրակ Գիւրշ. Տ. Պոսկ Եպս. Թումանյան, որ եպիսկոպոսական զգեստաւորուածով ներկայ եղաւ օրուան արարողութեան: Նորին Սրբապետութեան կ'ընկերանար Հոգշ. Տ. Զաւէն Վրդ. Արքուամանեան:

Առաւօտեան ժամը 11.30ին, հրաւիրեալները յատուկ շոգեկառքով մը մեկնեցան Լոնտոնէն դէպի Քենթըրպրի և ժամը 1.30ին Կ. Վ. առաջնորդուեցան տեղւոյն Աթոռանիստ Մայր Տաճարը: Ուրախութիւն էր տեսնել շտապեղեցական խուճըր եկեղեցականներու, եկած տարբեր ազգութիւններէ, տարբեր եկեղեցիներէ և տարբեր յարանձնութեան թաւաններէ և հաւաքուած ոսոսի միութեան մէջ: Բոլորն ալ հրճուած քով հանդիսաւոր այս օրուան մէջ անգամ մը ևս պիտի հաստատէին Քրիստոնեայ Եկեղեցւոյ միութեան կարիքը, մասամբ ցլրուած և մեծ մասամբ կորսուած իր անդամներուն միջև: 1205էն ի վեր 750 տարուան պատմութիւն ունեցող Ս. Օգոստինոսի դահլիճ վրայ եկած էր բազմալու Քենթըրպրիի 100րդ զահակաւը, 56ամեայ Արքեպիսկոպոս Արթըր Մայքըլ ԲէմՋի, իր պաշտօնի մետրապոլիտական իրաւունքներովը, իշխանութեամբն ու առանձնաշնորհումներովը:

* *

Երբ արդէն Անգլիայի և օտար հոգեւորականները յատուկ թափօրով առաջնորդուած էին Մայր Տաճարի զոյգ դռանունքէն մէջ իրենց տեղերը դրաւելու, մասնաւոր թափօր մը՝ բազկացած Բրիտանական պետական բարձրատիճան անձնաւորութիւններէ, յատկապէս Անգլիոյ Թագուհիին լիազօր ներկայացուցիչէն, մուտք գործեց Մայր Տաճարէն ներս, որուն յաջորդեց Քենթըրպրիի եկեղեցական լրիւ անձնակազմը և ամթոռակալ Արքեպիսկոպոսը: Տաճարի արևմտեան դուռին առջև Նորին Սրբապետութիւնը գիմաւորուեցաւ փողահարութեամբ և թմբակահարութեամբ, օրմէն ետք Քենթըրպրիի վերադասեալ Դոկտոր Բիւլէթ Ճոնսըն Արքեպիսկոպոսին յանձնեց Հովուական գաւազանը (*) ըսելով. —

Բազմաթիւները կատարուած են առանց դրութեան և առաւելաբար կեցողութեամբ են բաւամթերքի վրայ, ինչ որ վճռական չէ: Քիբականակա մասը, որ հիմնականն է, նկատի չէ առնուած:

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ, ՎՐԴ. ԶՂԱՆԵԱՆ
(Վերջ՝ 19)

(*) Քենթըրպրիի Աթոռը երբ թափուր է, Մայր Տաճարի վերադասեալն ու միաբանութիւնը